

Mein Beitrag basiert auf einer handschriftlichen, mehr als 20 000 Pflanzennamen umfassenden Monographie. Meine etymologischen Untersuchungen in diesem thematisch abgegrenzten Wortbereich habe ich unter Verwendung von Wörterbüchern und Wortsammlungen der Dialekte des Lappischen durchgeführt. Meine Forschungen berühren sowohl sprachlich-methodische als auch botanische Gesichtspunkte.

Was die Etymologisierung betrifft, wird die Namensgebung der Pflanzen von drei Quellen gespeist: 1) Wortschatz, der bis auf die Grundsprache (uralisch, finnougri-sch, finnisch-permisch, finnisch-wolgisch, gemeinfinnisch, gemeinlappisch) zurückzuführen ist; 2) Lehnwörter skandinavischer (schwedisch, norwegisch), finnischer und russischer Herkunft; 3) Innerhalb der Sprache selbst entstandenes Namensmaterial, fast ausschließlich aus zusammengesetzten oder mehrfach zusammengesetzten Wörtern bestehend. Auf diese Schicht wirken die oben genannten Sprachen sehr stark ein, einige Pflanzennamen sind ja Spiegelübersetzungen. Und damit hängt eben das Problem zusammen, ob der gegebene Pflanzennamen eine eigene Entwicklung ist oder aber ein Lehnwort. Und ob sich im Fall eines Lehnworts entscheiden läßt, aus welcher Sprache es stammt. Auf diese Weise vermehrt sich die Zahl der Wortursprünge unsicherer Herkunft.

Nach der allgemeinen Charakterisierung der etymologischen Typen fasse ich in einigen Artikeln den jeweiligen Wissensstand zu einzelnen Pflanzennamen zusammen. Beim Aufbau dieser Artikel gehe ich von der norwegisch-lappischen Bezeichnung aus und gebe auch den lateinischen, ungarischen, finnischen und deutschen Namen an. Darauf folgen die Entsprechungen in den lappischen Dialekten in der Reihenfolge der Forschungsschwerpunkte.

Bei der Einteilung der lappischen Dialekte unterscheide ich zusammenziehend – teilweise abweichend von der bisherigen Forschung – fünf Gruppen (südlappisch, schwedisch-lappisch, norwegisch-lappisch, inari-lappisch, kolta- und kola-lappisch). Auf die Angabe in den Dialekten folgt die Etymologie der Pflanzennamen. Am Ende des Artikels befindet sich ein Quellenverzeichnis (abgekürzt), auf Grund dessen die Daten auf ihre Quellenbasis zurückgeführt werden können.

In der Etymologisierung des einen oder anderen Namens bin ich von der allgemeinen Auffassung abgewichen. Der Ursprung des ungarischen Wortes *fenyő* 'Fichte, Tanne' könnte **peňä* sein, was im UEW (Uralisches Etymologisches Wörterbuch) nicht so aussieht. Wenn wir als Ursprung die alternative Formenreihe PFU **peňä* ~ **penčä* ~ **pečä* annehmen, dann kann auf die erste Form das ung. *fenyő* zurückgeführt werden, auf die zweite abgeleitete Form das tscher. *pənča*, *pünča* und auf die dritte vereinfachte Form das mdE *piče*, mdM *piča*, finn. *petäjä* und lpN *beassi*.

Neben den linguistischen Untersuchungen vermittelt der Beitrag auch einen Einblick in die Flora von Lappland.

József Máté

A *lej/läj* 'folyó' utótagú településnevek a mordvinban

MATICSÁK Sándor

A mordvinok saját köztársaságukban kisebbségben élnek, a mintegy 1 200 000 mordvinnak mindössze 28,88%-a él a köztársaság határain belül, s ez az összlakosságnak csak 35,4%-át teszi ki (Lallukka 1982, 189–190; Suihkonen 1987, 218). Ennek ellenére jól megőrizték az eredeti mordvin toponimikai réteget: a Mordvin Köztársaság ismert etimológiájú helyneveinek jelentékeny része mordvin eredetű.

A mordvin toponimikai rendszer nem mutat egységes képet. Egyrészt az itt kialakuló mordvin etnosz is vett át elemeket az előttük (Volga-Oka népesség, balti, iráni), illetve a velük együtt e területen élt (volgai török) népektől, másrészt pedig igen erős az orosz hatás: az orosz toponimikai rendszer átalakította, a maga képére formálta a mordvin földrajzi neveket. Az eredeti mordvin nevek ugyanakkor többé-kevésbé változatlan formában tovább élnek az ún. belső, nem hivatalos nevek rendszerében. Mivel a két rendszer legfőbb különbsége a névhasználatban, az alkalmazásban rejlik, azaz nyelvészológiai síkon ragadható meg, ezért az orosz dokumentumokban és nyomtatott térképeken szereplő nevek a hivatalos, a belső (mordvin) nevek pedig a nem hivatalos jelzőt használom.

A mordvin településneveket a legújabb névelméleti monográfia (Hoffmann 1993) alapján a következő kategóriák szerint csoportosítom:

1. Köznévi eredetű településnevek
 - 1.1. Földrajzi köznévvel keletkezett településnevek
 - 1.1.1. Településnévvé vált (puszta) földrajzi köznevek
 - 1.1.2. Grammatikai szerkesztéssel alakult településnevek
 - 1.2. Elliptikus (bővítményszerepű) településnevek
2. Személynévi eredetű településnevek

Jelen cikkemben a grammatikai szerkesztéssel alakult nevek csoportjával (illetve annak egyik legfontosabb elemével) foglalkozom. Ebbe a csoportba olyan kételemű településnevek sorolhatók, amelyek utótagja valamilyen földrajzi köznév. A Mordvin Köztársaságban a leggyakrabban előforduló *lej/läj* 'folyó' elem mellett a *vele/vel'ə* 'falú' (pl. *Alo vele/hiv. Nizovka* < *alo/alə* 'unter'; *Armej vele/hiv. Armejevka* < *Armej* személynév; *Konak vele/hiv. Podgornoje Kanakovo* < *Konak* személynév; *Od vele/hiv. Novoje Sindrovo* < *od* 'új'); *E bije, bujo* 'nemzetség, törzs, ill. annak szállásterülete' (pl. *Kuläsbije/hiv. Kuläsovo* < *Kuläs* személynév; *Ordanbuje/hiv. Ardatov* < *Ordat*); *kužo/kuža* 'tisztás' (pl. *Starije Pičinguši* < *piče* 'fenyő');) determinánsok fordulnak elő nagyszámban. Ezekon kívül jónéhány egyéb, szórványosan felbukkanó elem is ebbe a ka-

tegóriába sorolható, pl. *er'ke/ärkä, järkä* 'tó' (pl. *Imerka* < E *ine* 'nagy'); *morgo/morga* 'új település' (pl. *Novaja Pičemorga* < *piče* 'fenyő'); *nal* 'liget' (pl. *Načenali* < *načko/načka* 'nedves hely'); *pando/pandā* 'domb' (pl. *Pičpanda* < *piče* 'fenyő') stb. Érdekes jelenség, hogy a leggyakrabban előforduló determinánsok közül a *lej/läj* és a *kužo/kuža* elemekkel alkotott nevek a hivatalos névrendszer teljes jogú tagjai, ezzel szemben a *vele/velä*; *bije, bijo, bujo* determinánsok szinte kizárólag a nem hivatalos nevek között fordulnak elő.

Mielőtt a köztársaság *lej/läj* elemű településneveinek vizsgálatára rátérek, röviden bemutatatom a terület folyóneveinek sajátosságait, a mordvin 'folyó' jelentésű szavak viszonyát és az ezek eredetével foglalkozó nézeteket, valamint a köztársaságon kívüli *lej/läj* utótagú nevek elterjedését.

A térség hidronimikájának vizsgálatakor feltűnik, hogy a finnugor és török víznevek erősen különböznek az orosz nevektől. Az előbbi nyelvekben a hidronimák általában két tagból állnak, az előtag valamilyen főnév vagy melléknév, az utótag pedig egy 'folyó, patak stb.' jelentésű földrajzi determináns. Ezzel szemben az orosz víznevek rendszerint egytagú, az adaptáció miatt nőnemű főnevek, amelyek semmiféle földrajzi köznevet nem tartalmaznak (Szerebrennyikov 1959, 38; 1964, 23; Szuperanszkaja 1985, 97).

A finnugor nyelvek determinánsai közül néhány példa: cser. *ener* 'folyó' (*Muzener, Solener*); zürj. *ju* 'folyó' (*Melju, Rasju, Uzju, Vidzju*), *va* 'folyó' (*Jušva, Sozva, Šakva*); fi. *joki* 'folyó' (*Aurajoki, Kalajoki, Kemijoki*); lpK. *jok* 'folyó' (*Limtajok, Nal'njok*); vog. *jā* 'folyó' (*Nerpija, Šunja, Vorja*); oszjtj. *jogan* 'folyó' (*Harjogan, Nésjogan, Tromjogan*) (Szerebrennyikov 1959, 38; 1964, 23; Turkin 1989, 13–14). Ugyanez a rendszer jellemző a törökségi nyelvekre is: török *čan* 'Fluß' (*Karačan*), *bulak* 'folyó' (*Karbulak*), *su* 'víz' (*Aksu*); azerb. *čaj* 'Fluß' (*Selenčaj*) (Donidze 1969, 165–168; Murzajev 1973, 190–192).

A mordvinban a *lej/läj* mellett egy másik hasonló jelentésű földrajzi köznév is található: *jov, jav/jevas, jivas* 'folyó, víz'. Ez az elem földrajzi nevekben önállóan vagy valamilyen utótaggal, ill. szuffixummal is állhat: *Jov* (a Moksa folyó moksa elnevezése), *Javas, Jav'lenko, Javolatko*; (a Komi Köztársaságban) *Jov, Jovajol, Jovtom, Jovva*. A pusztasági 'folyó stb.' determináns folyónévként felbukkan az iráni (alán *don* 'folyó' > *Don*) és a balti nyelvekben is (lit. *upe* 'folyó' > *Upe*, lett *avuots* 'forrás' > *Avuots*) (Cigankin 1983, 168; Turkin 1975, 221; Vanagas 1966, 597).

Látjuk tehát, hogy a mordvin nyelvben két 'folyó' jelentésű szó van, illetve volt, s hogy ezek a földrajzi nevekben eltérően viselkednek. Ennek oka nyelvtörténeti tényezőkben rejlik. A finnugor eredetű *jov, jav/jevas, jivas* (~ fi. *joki*, észt *jõgi*, lp. *jokka*, zürj. *ju*, m. *jó*, vö. UEW 99) Mordvinföldön csak a toponimikában maradt fenn, a szókincsből köznévi értelemben lassan kiveszett, s helyét a *lej/läj* vette át.

A *lej/läj* eredetéről eltérő nézetek láttak napvilágot. Vasmer a török *li-* melléknévképzővel, a valamivel való ellátottságot kifejező szuffixummal veti össze (tör. *balik* 'hal' > *balikli* 'halban gazdag'). Gorgyjejev ezzel szemben a szót balti eredetűnek tartja, a litv. *liieti* 'önt, kiönt', *liejikas* 'kiöntés' szavakkal rokonítja. (Gorgyjejev 1967, 183). A legújabb magyarázat (UEW 685) a finnugor eredetet valószínűsíti, vö. lpN *lække* 'völgy, medence', lpL *liehkē ~ lähkē* 'két hegyhát között hosszan elnyúló völgy', lpKo. lpNot *liekkē* 'völgy' < FW **lakā* 'folyóvölgy, mélyedés'. Kornijilov (1973, 98–99) csuvas etimológiája (*jej, jaj* 'kiömlik, kiönt; áradás') nem fogadható el.

Lej/läj utótagú földrajzi neveket természetesen nemcsak a mai Mordvin Köztársaság határain belül lehet találni, hanem a Középső-Volga-vidék egyéb területein is, sőt még távolabbi vidékeken is felbukkan egy-egy ilyen név. A *lej/läj* elemű nevek elterjedésének vizsgálata sokat segíthet a mordvinok etnikai térképének megrajzolásában, hiszen ez a névadási mód (a gyakorta előforduló *vele/velä*; *bije, bijo, bujo*; *kužo/kuža* stb. földrajzi determinánsokkal együtt) igen jellemző az eredeti mordvin lakosság településnév-rendszerére. Sajnos, az orosz betelepülés, az eloroszosítás következtében számos eredeti *lej/läj* elemű név megsemmisült (elsősorban a településnevek körében), illetve ma már csak nem hivatalos névként él tovább. A Középső-Volga-vidék és a távolabbi területek *lej/läj* elemű földrajzi neveire néhány példa (vö. Baraskov 1974, 21–22; Murzajev 1973, 194; Trube 1965, 220; 1967, 244; 1975, 211–213; Turkin 1975, 222):

Nyisznij Novgorod-i terület: *Bukalejka, Čuvarlej, Ineļej, Kargalej, Kavļej, Kileļej, Krutalej, Kudļej, Kuzeļej, Lipeļej, Navolej, Nēļej, Nēvlāj, Pergalej, Razmozļej, Šimbilej, Tumļej, Varmalej, Vešeļej, Vodolejka*.

Csuvas Köztársaság: *Čarkļej, Čuvarlej, Ineļej, Inzeļej, Išļej, Išļejkasi, Javļej, Piteļej, Tomļej, Veleļej*.

Szimbirszki terület: *Axmētļej, Čurkļej, Karmalej, Lēpeļejka, Šemilejka, Šengilej, Trusļejka*.

Penzai terület: *Čiberļej, Donguzlāj, Kargalej, Kargalejka, Pičilejka, Šelakļejka, Urlājks, Urlējka, Vačeļejka, Viļejka, Višļej*.

Tambovi terület: *Balikļej, Itļāj, Liplāj, Mošļāj, Orlāj, Ošļāj, Pičelāj, Pičtelāj, Podosklāj, Rosļāj, Šavirlāj, Šemišļāj, Tregulāj, Žužļāj*.

Komi Köztársaság: *Lāj, Lājkurja, Lej*.

Ukrajna: *Balakļejka, Balakļeja*.

Tyumenyi terület: *Balaxļej*.

A mai Mordvin Köztársaság *lej/läj* utótagú településnevei és a köztársaságon kívüli helységnevek között számos azonos eredetű van. A nevek közti kisebb-nagyobb eltérések egyrészt az erza és a moksa közötti különbségekre, másrészt a helyi nyelvjárási sajátosságokra, valamint az orosz szuffixáció meglétére, illetve annak hiányára vezethetők vissza: *Čuvarlej* (NNovg) ~ *Šuvarlej* (ZP); *Ineļej* (NNovg, Csu) ~ *Inēļej* (Icsal, Csamz); *Kargalejka* (Penza), *Kargalej* (Penza, NNovg) ~ *Kargalejka* (Sztasajg); *Lipeļej* (NNovg), *Lēpeļejka* (Szimb) ~ *Lēplējka* (Insz), *Lēplēj* (ZP); *Navolej* (NNovg) ~ *Novļej* (Insz); *Nēļej* (NNovg) ~ *Nēlāj* (Jel); *Piteņej* (Csu), *Pičelāj* (Tamb), *Pičilejka* (Penza) ~ *Pičeņejka* (Atyas); *Šemilejka* (Szimb) ~ *Šemilejka* (BB); *Šengilej* (Szimb) ~ *Šengilejka* (Insz); *Trusļejka* (Szimb) ~ *Trusklāj* (Ruz); *Tumļej* (NNovg), *Tomļej* (Csu) ~ *Tumalejka* (Jel); *Vodolejka* (NNovg) ~ *Vodolāj* (ZP).

A *lej/läj* utótagú földrajzi nevek a Mordvin Köztársaságon kívül a Nyisznij Novgorod-i területen fordulnak elő a legnagyobb arányban. Mordvinok a Nyisznij Novgorod-i terület déli, délkeleti részén élnek elsősorban, két fő körzetük Lukojanov és Szergacs. A *lej/läj* elemű hidronimák vizsgálatánál kitűnik, hogy ezek a folyók, patakok is a Nyisznij Novgorod-i terület déli részén találhatók: *Šemļej, Veršļej* (a Kudma mellékfolyói), *Išļej, Penzeļej* (Tyosa), *Čuvarlej, Kavļej* (Moksa), *Postamolejka, Sumalejka, Vaškalej, Vodolejka* (Pjana), *Ineļej, Vešeļej* (Alatir), *Čimbilejka, Močaļejka* (Szura).

A Trube által járasonként közölt jegyzék szerint (Trube 1975, 211–212) a Nyizsnyij Novgorod-i területen lévő *lej/läj* utótagú településnevek közül a legtöbb az Ardatovói (11), a Dalnyekonsztantinovói (7), az Arzamaszi (5), a Buturlinói (5), a Voznyeszenszki (5) és a Lukojanovi (5) járásban található. Ezek a járasok a Nyizsnyij Novgorod-i terület déli részén helyezkednek el.

A *lej/läj* elemű név nemcsak folyónév, hanem településnév is lehet, hiszen sokszor az elsődleges folyónév a mellette létrejött település nevévé vált. Habár a folyónevek természetesen "kisebbségben" vannak, mégis ezek az állandóbbak, hiszen sokkal kevésbé vannak kitéve az átkeresztelésnek, s a megszűnés veszélye sem fenyegeti őket. Ilyen kettős név – azaz egyidejűleg folyó- és településnév – a Mordvin Köztársaságban: *Čerläj, Kartlēj, Kamišlējka, Navlēj, Nəläj, Nərlejka* (a település *Nərlej*), *Pišla, Pičēnejka, Šemilējka, Šijalēj* (a település *Lesnije Šijali*), *Turlejka, Uskläj, Užalēj* (a település *Užalējka*), *Varželāj, Večerlejka* (a település *Večerlej*), *Vetlāj, Vodolējka* (a település *Vodolāj*). Az összes *lej/läj* elemű településnév egynegyede ebbe a csoportba tartozik.

A Mordvin Köztársaságban – Inzsevatov szótárát alapul véve (Топонимический словарь Мордовской АССР. Саранск, 1987) – 65 olyan hivatalos településnév található, amelynek utótagja *lej/läj*. Ezenkívül még hat ízben a belső, nem hivatalos név is tartalmazza ezt az elemet. A 65 településnévből 57-nek ismert (biztos, bizonytalan) az etimológiája. Az esetek túlnyomó többségében az előtag mordvin eredetű: az 57 név 91,2%-a, 52 toponima tartozik ebbe a csoportba. Orosz és volgai török eredetű előtag igen kevés van: három orosz (5,3%) és két volgai török (3,5%) elem sorolható ide.

A Mordvin Köztársaság *lej/läj* utótagú településnevei, az előtagok eredete szerint csoportosítva:

Mordvin eredetű előtag

- Iklēj* < E *ikele* 'elől lévő' (MdWb 442; Cigankin 1969, 197; TopSI 78; Zaicz 1989, 345);
Inelēj (2×), *Inelējka* < E *ine* 'nagy' (UEW 74; Baraskov 1974, 42; Cigankin 1969, 177; 1986, 17; TopSI 79, 80);
Javlējka < *jov, jav/javas, jevas* 'folyó, víz' (UEW 99; Baraskov 1974, 38, 78; Inzsevatov 1969, 134; TopSI 250);
Kačelāj (2×) < *Kačá* személynév (Cigankin 1969, 177; TopSI 92);
Kamišlējka < *kamiš* 'sás' (TopSI 88);
Kanaklējka < *Kanak, Konak* személynév (TopSI 88);
Kargalējka < *kargo/kargə* 'daru' (UEW 128; Cigankin 1986, 17; TopSI 90);
Kimlāj < *kelme/kel'mä* 'hideg' (UEW 663; Babuskina 1973, 274; Cigankin 1969, 177; 1986, 17; Lipatov 1976, 197; TopSI 94);
Kir'lāj < *kirf* 'elsekélyesedett, rövid' < *kir'tams/kir'ftəms* 'elsekélyesedik' (MdWb 773; TopSI 95);
Kir'iklejevskij Majdan < *kir'iklej* 'elsekélyesedett folyó' < *kirf* 'elsekélyesedett, rövid' < *kir'tams/kir'ftəms* 'elsekélyesedik' (MdWb 773; TopSI 95);
Kišal'i < *keše lāj* < *kekše/käšä* 'kátrány' (UEW 112; TopSI 96);

- Kovilāj*: *Kovilāj, Novij Kovilāj, Starij Kovilāj* < *kev* 'kő' (UEW 163; Cigankin 1986, 17; TopSI 98, 164, 218; Trube 1967, 243);
Kuvaj < *kuvaka* 'hosszú' (UEW 132; Baraskov 1974, 11, 34, 49; Cigankin 1986, 18; TopSI 114);
Ləplēj, Ləplējka < *lepe/lepə* 'égerfa' (UEW 689; Baraskov 1974, 11, 34, 49; Cigankin 1969, 177; 1986, 18; TopSI 121);
Marlāj < M *marl'u* 'almafa' (UEW 264; TopSI 135);
Mokšalēj < *mokšo/mokšə* 'moksa' (MdWb 1275; TopSI 140);
Navla, Novlēj, Novoklējka < *navams* 'belemárt (kenderáztatásnál)' (MdWb3; Cigankin 1986, 18; TopSI 147, 157, 160);
Nəlāj < *Inelāj* < E *ine* 'nagy' (UEW 74; TopSI 149);
Nərlej < *ner/när* 'fok, hegyfok' (UEW 303; Cigankin 1969, 176; TopSI 149; Zaicz 1989, 344);
Pängelej < *penge/peŋə* 'hasábfá' (MdWb3; Cigankin 1969, 177; TopSI 186);
Peŋlāj < *peŋ/perŋ* 'körülkerített, égetéssel kiirtott hely; körül' < *pirəms/peŋəms* 'bekerít, körülvesz' (MdWb3; Cigankin 1969, 177; TopSI 173);
Pičēnejka < *piče/pičə* 'fenyő' (UEW 727; Baraskov 1974, 56; Popov 1948, 212; TopSI 176);
Pišla, Pišlāj: *Mordovskaja Pišla, Tatarskaja Pišla, Nižnij Pišlāj, Ver'hnij Pišlāj* < *pekše/päšə* 'hársfa' (UEW 726; Cigankin 1981, 18; 1986, 18; TopSI 47, 143, 150, 224; Zaicz 1989, 345);
Samozlējka < *Somaj* személynév (TopSI 197);
Šemilēj, Šemilējka < *šimema* 'iható' < *šiməms/šiməms* 'iszik' (UEW 773; TopSI 201);
Šengilējka < *šanŋo/šanŋə, čanŋə* 'elágazás, mellékfolyó' (UEW 611; TopSI 201);
Šijali: *Lesnije Šijali* < *šija/šijä* 'ezüst' (MdWb4; Cigankin 1983, 173; TopSI 123);
Šialejevskij Majdan, Šialejevskaja Pjatina < *šijalēj* 'ezüstös folyó' < *šija/šijä* 'ezüst' (MdWb4; TopSI 202);
Sorlinēj < *sorni* 'ingoványos, csuszamlásos' < *sornoms* 'reszket, reng' (TopSI 205);
Šali: *Šali, Novije Šali, Starije Šali* < *keše lāj* < *kekše/käšä* 'kátrány' (UEW 112; TopSI 164, 217, 246);
Šuvarlēj < *čovar/šuvar* 'homok' (MdWb 288; Cigankin 1969, 176; Popov 1948, 214; TopSI 248);
Trusklāj < *troks, turks/torks* 'keresztül, át' (UEW 799; Baraskov 1974, 71; TopSI 230);
Tumalējka, Tumola < *tumo/tumə* 'tölgy' (UEW 798; Baraskov 1974, 71; Cigankin 1969, 177; 1986, 18; Popov 1948, 227; TopSI 230);
Turlejka < *torni* 'csörgedező' < *tornoms* 'csörgedezik' (TopSI 231);
Užalējka < *uža* < *kužo/kužə* 'tisztás' (UEW 678; Cigankin 1969, 177);
 ? < *užo/užə* 'sarok' (UEW 825; Inzsevatov 1972, 13);
Vetlāj < *ved* 'víz' (UEW 570; TopSI 49).

Orosz eredetű előtag

- Čipiz'lej* < *čibis* 'bibic' (TopSI 238);
Kuliš'lejka < *kuliša* 'erdei tisztás' (TopSI 115);
Vodol'aj < *voda* 'víz' (Cigankin 1981, 18; 1983, 173; TopSI 51);

Volgai török eredetű előtag

- Uskl'aj* < *usak* 'rezgő nyárfa' (Baraskov 1974, 73, TopSI 234);
Večer'lej < ? *vačar* 'bazar, vásár' (TopSI 49).

Ismeretlen etimológiájú: *Ahlej*, *Čerl'aj*, *Kartl'ej*, *Makal'ejka*, *Ušl'ejka*, *Varžel'aj*, *Vindr'ej*.

A Mordvin Köztársaságban hat olyan település van, amelynek csak a nem hivatalos (belső) neve tartalmazza a *lej/l'aj* elemet. Ezek kétharmadánál a hivatalos és a nem hivatalos név alakilag hasonlít (*Lepčenka* ~ *Lep'l'aj*; *Novij Lepjevo* ~ *Lep'l'aj*; *Kargal* ~ *Kargal'aj*; *Karcemskij* ~ *Karcl'aj*); az orosz adaptáció során a nevek többé-kevésbé "deformálódtak", a szavak az átvevő nyelv grammatikai – és névrendszertani – törvényei szerint megváltoztak. Két településnévénél viszont nincs alaki kapcsolat: *Toplij Stan* ~ *Umal'ej*, *Olhovij* ~ *Lep'l'aj* (utóbbinál tükörfordítás történt, vö. or. *ольха* 'égerfa', md. *lepe/lepə* 'ua.').

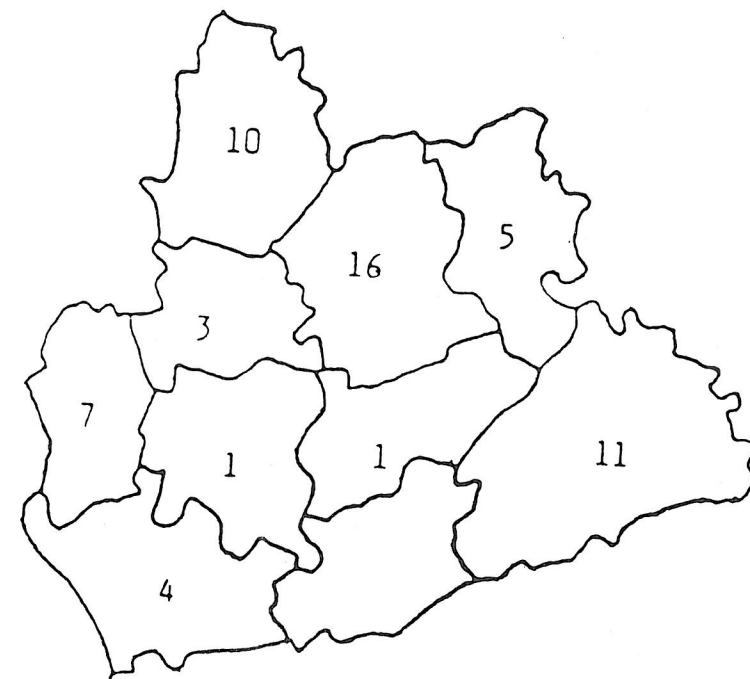
A *lej/l'aj* elemű településneveket az előtag jelentése alapján a következő szemantikai csoportokba sorolhatjuk:

- a folyó, víz minőségére, jellegére utaló jelző: nagy, hideg, hosszú, iható, ingoványos, ezüstös, csörgedező, elsekélyesedett (*Inel'ej*, *Inelejka*, *Nel'aj*; *Kim'l'aj*; *Kuvaj*; *Semil'ej*, *Semilejka*; *Sorli'ne*; *Sijal'i*; *Tur'lejka*; *Kirl'aj*);
- a part jellegére utal: csupasz, köves, homokos (*Kamiš'lejka*, *Kovil'aj*, *Šuvar'lej*);
- az előtag valamilyen helyviszonyt fejez ki, a folyónak más földrajzi objektumhoz való viszonyát írja le: elől lévő, erdei tisztás, hegyfok, égetéses hely mellett lévő, mellékfolyó, keresztül (*Ik'lej*, *Kuliš'lejka*, *Ner'lej*, *Pekl'aj*, *Šengil'ejka*, *Truskl'aj*);
- a folyó menti növényzet a névadás alapja: éger, fenyő, tölgy, rezgő nyárfa, almafa (*Lep'lej*, *Lep'lejka*; *Piče'nejka*, *Pišla*, *Pišl'aj*; *Tumal'ejka*, *Tumola*; *Uskl'aj*, *Marl'aj*);
- a névadás alapja állatnév: bibic, daru (*Čipiz'l'aj*, *Kargal'ejka*);
- gazdasági tevékenységre utal: kátrány, kenderáztatás, favágás (*Kišal'i*, *Šal'i*; *Navla*, *Novl'ej*, *Novokl'ejka*; *Pänge'lej*);
- az előtag antroponima: *Kačel'aj*, *Kanakl'ejka*, *Samoz'lejka*;
- az előtag etnonima: *Mokšal'ej*;
- az előtag 'víz' jelentésű szó: *Javl'ejka*, *Vet'l'aj*, *Vodol'aj*.

A köztársaság határain kívüli *lej/l'aj* elemű nevek közül néhány példa:

- tulajdonság: *Parl'aj* < *paro/para* 'jó' (UEW 724; Mosin 1984, 26);
növényzet: *Kil'el'ej* < *E kil'ej* 'nyír' (UEW 169; Trube 1965, 220);
Kozl'ej, *Kuzl'ej* < *kuz* 'fenyő' (UEW 222; Trube 1967, 243);
helyviszony: *Karmal'ej* < *karmamo* 'kezdet' (UEW 128; Baraskov 1974, 45);
Kudl'aj < *kudo/kud* 'ház' (UEW 190; Cigankin 1986, 18);
antroponima: *Kudažl'ejka* < *Kudaš* (Mokšin 1969, 60);

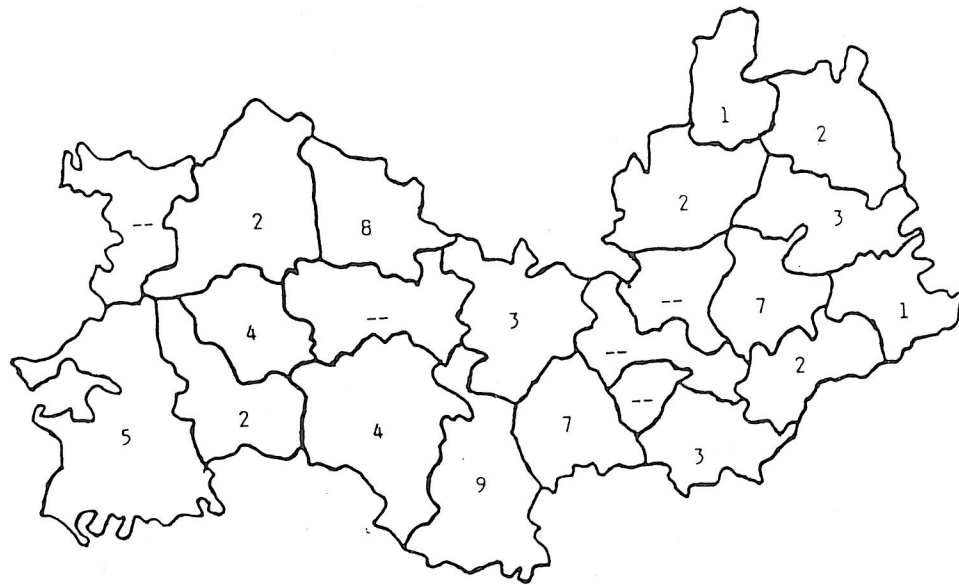
A Mordvin Köztársaság helységnévtárában (Мордовская АССР. Административно-территориальное деление 1986 года. Саранск) szereplő 1446 településnév közül 65 tartalmaz *lej/l'aj* elemet, ez az összes név 4,5%-a. A Penzai kormányzóság statisztikai könyvének (Справочная книга по Пензенской губернии на 1894 год. Список населенных мест Пензенской губернии. Пенза) 1881 adatából 58 sorolható ebbe a kategóriába (3,08%), míg a Szimbirszi kormányzóság (Список населенных мест Симбирской губернии. Симбирск, 1913) három, mordvinok által legsűrűbben lakott járásában ez az arány 3,1% (580 adatból 18). A múlt század végének penzai népszámlálási könyvében a *lej/l'aj* elemű településnevek előfordulása jól mutatja a mordvinok földrajzi elhelyezkedését: a kormányzóság déli-délnyugati részén összesen annyi *lej/l'aj* utótagú toponima fordul elő, mint az Inszari járásban egyedül (16). Annak, hogy a mai adatokban a legmagasabb a százalékos arány, nem a mordvin névadási modell előretörése az oka, hanem az egykori Penzai kormányzóság igen vegyes földrajzi-etnikai be rendezkedése (1. térkép: a számok a névtípus előfordulását jelzik).

1. térkép: A Penzai kormányzóság *lej/l'aj* elemű településnevei a múlt század végén

A szimbirszki kormányzás Alatiri járásának 1671-es birtokösszeírási könyvében (Переписная книга мордовских селений Алатырского уезда 1671 года) a 128 településből mindössze egy tartalmaz *lej/läj* elemet (0,78%). Erre az igen alacsony arányra az adhat magyarázatot, hogy ez a vidék a mordvin névadási rendszerben speciális helyet foglalt el, ez az ún. antroponimikus névadás központja (Maticsák 1991, 137–139).

A mai Mordvin Köztársaságban a *lej/läj* elemű településneveknek nincs gócpontjuk, többé-kevésbé az egész köztársaság területén szétszóródva megtalálhatók. Elég jelentős mértékben figyelhetők meg e nevek a köztársaság keleti (régii mordvin) részén, valamint a déli területeken (Inszari, Ruzajevkai, Zubovo-poljanai, Kovilkinói járás), míg a leginkább oroszok lakta vidéken, Szaranszk környékén lényegesen kevesebb *lej/läj* elemű név található (2. térkép; a számok a névtípus előfordulását jelzik).

2. térkép: A Mordvin Köztársaság *lej/läj* elemű településnevei

- Babuskina 1973: P. V. Бабушкина, Топонимы в словообразовательной системе мокша-мордовского языка. Ономастика Поволжья 3: 272–276.
- Baraskov 1974: В. Ф. Барашков, Топонимия Ульяновской области. Ульяновск.
- Cigankin 1969: Д. В. Цыганкин, Из наблюдений над структурными особенностями топонимов на территории Мордовской АССР. Труды 36: 174–191.
- 1981: Русско-мордовские межъязыковые контакты (на лексическом уровне). Труды 61: 3–18.
- 1983: Топонимическая система мордовских языков. Лексикология современных мордовских языков. Саранск. 161–173.
- 1986: Лексико-семантическая характеристика отдельных пластов топонимической системы МАССР. Ономастика Поволжья [5]: 4–20.
- Donidze 1969: Г. И. Донидзе, Гидронимические термины в тюркских языках. Ономастика. Москва. 164–171.
- Gorgujev 1967: Ф. И. Гордеев, Балтийские и иранские заимствования в марийском языке. Происхождение марийского народа. Йошкар-Ола. 180–203.
- Hoffmann 1993: Hoffmann István, Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen.
- Inzsevaton 1969: И. К. Инжеватов, О происхождении некоторых мордовских топонимов. Ономастика Поволжья 1: 129–135.
- 1972: К вопросу этимологии некоторых мордовских топонимов. Вопросы советского финно-угроведения. Саранск. 12–13.
- 1987 [=TopSI]: Топонимический словарь Мордовской АССР. Саранск. Второе издание.
- Kornilov 1973: Г. Е. Корнилов, О болгарско-чувашско-мордовском взаимодействии в собственных именах. Ономастика Поволжья 3: 96–99.
- Lallukka 1982: Seppo Lallukka, Neuvostoliiton suomalais-ugrilaiset kansat uusimpien väestönlaskentojen valossa. Virittäjä 86: 187–205.
- Lipatov 1976: С. И. Липатов, Из топонимии Ковылкинского и Краснослободского районов МордАССР. Ономастика Поволжья 4: 196–200.
- Maticsák 1991: Maticsák Sándor, Személynévi eredetű helynevek a Mordvin Köztársaságban. Folia Uralica Debreceniensia 2. Debrecen. 135–143.
- MdWb = H. Paasonen (et al.), Mordwinisches Wörterbuch I. (1990), II. (1992). Helsinki.
- MdWb3: Mordwinisches Wörterbuch III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki. (mscr.)
- MdWb4: Mordwinisches Wörterbuch IV. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki. (mscr.)
- Moksin 1969: Н. Ф. Мокшин, Мордовская дохристианская антропонимия. Ономастика Поволжья 1: 59–64.
- Moszin 1984: М. В. Мосин, Финно-угорские элементы в топонимии МАССР. СФУ. 20: 25–27.
- Murzajev 1973: Э. М. Мурзасев, К познанию топонимической терминологии Поволжья. Ономастика Поволжья 3: 189–197.

- Popov 1948: А. И. Попов, К вопросу о мордовской топонимике. Филологические доклады на конференции по вопросам финноугорской филологии в Ленинграде в 1947 г. Ленинград. 2:203–230.
- Szerebrennyikov 1959: Б. А. Серебренников, О методах изучения топонимических названий. ВЯ. 1959/6: 36–50.
- 1964: О взаимосвязи языковых явлений и их исторических изменений. ВЯ. 1964/3: 19–31.
- Suihkonen, Pirkko 1987: Suomensukuiset kansat väestötilastoja valossa. Terra. Suomen Maantieteellisen Seuran Aikakauskirja. Helsinki. 209–232.
- Szuperanszkaja 1985: А. В. Суперанская, Что такое топонимика? Москва. TopSI = 1. Inzsevatov 1987.
- Trube 1965: Л. Л. Трубе–Б. С. Хорев, К топонимии населенных пунктов Горьковской области. Питания ономастики. Киев. 215–220.
- 1967: Мордовские топонимы в Горьковской области. Вопросы финноугорского языкознания 4. Ижевск. 243–244.
- 1975: Гидронимы и топонимы Горьковской области с формантом *-лей*. ВФУ. 6: 211–214.
- Turkin 1975: А. И. Туркин, К вопросу о волжско-финских топонимах на территории Коми АССР. ВФУ. 6: 220–223.
- 1989: Топонимия Коми АССР. (Лингвистический анализ) Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва.
- UEW = Rédei Károly, Uralisches Etymologisches Wörterbuch. Budapest, 1986–1988.
- Vanagasz 1966: А. П. Ванас, Балтийские гидронимы аппелятивного происхождения. Proceedings of the Eight International Congress of Onomastic Sciences. Hague. 597–603.
- Zaicz 1989: Zaicz Gábor, A mordvin helynévtípusok. Névtudomány és művelődéstörténet. Zalaegerszeg. 342–345.

Rövidítések

Atyas	Atyasevói járás (Mordvin Köztársaság)
BB	Bolsebereznyiki járás (Mordvin Köztársaság)
Csamz	Csamzinkai járás (Mordvin Köztársaság)
Csuv	Csuvas Köztársaság
Icsal	Icsalkovói járás (Mordvin Köztársaság)
Insz	Inszari járás (Mordvin Köztársaság)
Jel	Jelnyiki járás (Mordvin Köztársaság)
NNovg	Nyizsnyij Novgorod-i terület
Penz	Penzai terület
Ruz	Ruzajevkai járás (Mordvin Köztársaság)
Szimb	Szimbirszi terület
Sztsajg	Szтаросajgovói járás (Mordvin Köztársaság)
Tamb	Tambovi terület
ZP	Zubovo-poljanai járás (Mordvin Köztársaság)

Siedlungsnamen mit *l'ej/l'äj* 'Fluß' im Mordwinischen

Obwohl die Mordwinen in ihrer eigenen Republik eine Minderheit bilden, haben sie trotzdem die ursprüngliche mordwinische toponymische Schicht gut bewahrt: ein bedeutender Teil der Ortsnamen mit bekannter Etymologie der Mordwinischen Republik ist mordwinischen Ursprungs. Das mordwinische toponymische System zeigt kein einheitliches Bild. Einerseits übernahm auch die sich hier herausgebildete mordwinische Ethnie Elemente von den Völkern, die in diesem Gebiet vor ihnen (Volga-Oka Bevölkerung, baltische, iranische Völker) und mit ihnen (Volga-Türken) gelebt hatten, und bewahrt einen Teil davon bis zum heutigen Tag. Andererseits – und das ist ein bestimmender Faktor – war die russische Wirkung sehr stark: das russische toponymische System hat praktisch die mordwinischen geographischen Namen verändert, nach seinem eigenen Bild gestaltet.

In der Mordwinischen Republik gibt es 65 offizielle Namen, deren zweites Element *-lej -läj* ist. Unter den 65 Ortsnamen haben 57 eine bekannte Etymologie. In der Mehrheit der Fälle ist das Bestimmungswort mordwinischen Ursprungs: 52 Toponyma, d.h. 91,2% der 57 Namen fallen in diese Gruppe. Es gibt sehr wenig Bestimmungswörter russischen und türkischen (tatarischen, tschuwaschischen) Ursprungs: hier können 3 russische (5,3%) und 2 türkische (3,5%) Elemente eingereicht werden.

Die Toponyma mit *-lej -läj* können hinsichtlich der Bedeutung des Bestimmungsworts in folgende semantische Gruppen eingereicht werden: auf die Eigenart, Qualität des Flusses, Gewässers hinweisendes Attribut; auf die Eigenart des Ufers hinweisendes Bestimmungswort; das Bestimmungswort drückt irgendein Ortsverhältnis aus, es beschreibt das Verhältnis des Flusses zu einem anderen geographischen Objekt; als Grund der Benennung dient die Vegetation am Ufer des Flusses; als Grund der Benennung dient ein Tiername; auf wirtschaftliche Tätigkeit hinweisendes Bestimmungswort; das Bestimmungswort ist ein Anthroponym; das Bestimmungswort ist ein Etnonym; Bestimmungswort mit Bedeutung 'Wasser'.

Sándor Maticsák